

การจัดการสารเคมีในห้องปฏิบัติการ

ประเด็นพิจารณา

1. สารเคมีและการจัดแยกตามอันตราย
2. หลักการในการจัดการสารเคมี
3. กรณีศึกษาระบบการจัดการสารเคมี

ห้องปฏิบัติการวิเคราะห์ : แหล่งกำเนิดมลพิษที่สำคัญ

1. ใช้สารเคมีและชีวเคมีอันตรายในปริมาณสูง อาจปล่อยลงสู่สิ่งแวดล้อม
2. ทำงานกับสารเคมีและชีวเคมีอันตราย สัมผัสสูงเกิดอันตรายกับตนเอง
3. ทำงานกับสารชีวภาพและเชื้อก่อโรค เชื่อมต่ออันตรายกับตนเองและคนรอบข้าง และชุมชน
4. ก่อให้เกิดการปนเปื้อนและตกค้างในสิ่งแวดล้อมทั้งในรูปที่เป็นพิษ ไม่เป็นพิษ หรือมีความเป็นพิษมากกว่าเดิม
5. เกิดปัญหามลพิษ กระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

3

หลักสำคัญในการทำงานให้ปลอดภัยในห้องปฏิบัติการ

1. ต้องให้ความสำคัญกับการใช้สารเคมี/ชีวภาพ/ชีวเคมีให้ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม
2. รู้จักอันตรายของสารเคมีและสารชีวภาพ จำแนกชนิด/ความเป็นอันตรายของสารเคมี สารชีวภาพ/จัดระบบบริหารจัดการสารเคมี
3. จัดการของเสียอันตรายที่เกิดจากกิจกรรมในห้องปฏิบัติการ จัดระบบบริหารจัดการของเสียอันตราย
4. ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ป้องกันอันตรายจากสารเคมี/สารชีวภาพ จัดหาเครื่องมือ/อุปกรณ์ป้องกันความปลอดภัยและระงับเหตุฉุกเฉิน
5. ใช้มาตรการป้องกันมลพิษ จัดระบบบริหารจัดการห้องปฏิบัติการปลอดภัย

4

สารเคมีอันตราย Hazardous Chemicals

แบ่งเป็น 9 กลุ่มตาม UN Hazard Classification

- สารระเบิด เช่น Peroxide Azide , Nitroglycerine
- ก๊าซ เช่น ก๊าซพิษ CO, HCN, H₂S
- ของเหลวไวไฟ มีจุดวาบไฟต่ำ เช่น acetone, xylene
- ของแข็งไวไฟ จะลุกติดไฟเมื่อสัมผัสกับอากาศ เช่น Na
- สารออกซิไดส์ ทำปฏิกิริยากับออกซิเจนแล้วจะกระตุ้นให้เกิดการเผาไหม้ได้ เช่น คลอเรต ไนเตรต เปอร์ออกไซด์

5

สารเคมีอันตราย Hazardous Chemicals

- สารพิษ เป็นสารที่เป็นอันตรายต่อร่างกาย เช่น ตัวทำลายอินทรีย์ เช่น แอลกอฮอล์ และผงฝุ่นไอโลหะ เช่น Pb
- สารกัมมันตรังสี เป็นสารที่สลายตัวให้รังสีเกิน 0.002 ไมโครคูรีต่อกรัมของสาร เช่น ยูเรเนียม
- สารกัดกร่อน สารเคมีกรดและด่างซึ่งมีความเข้มข้นสูง เช่น กรดไนตริก กรดไฮโดรคลอริก
- สารอันตรายอื่น ประกอบด้วยสารก่อมะเร็ง เช่น คลอโรฟอร์ม สารที่เข้ากันไม่ได้ ซึ่งเมื่อผสมกันจะเกิดปฏิกิริยารุนแรง/ให้ก๊าซพิษ/ระเบิดได้ เช่น นำกับแคลเซียมออกไซด์ ซึ่งให้ความร้อนสูง

6

ระบบสากลการจำแนกประเภทและการติดฉลากสารเคมี GHS (Globally Harmonized System)

การจำแนกความเป็นอันตราย

- ทางกายภาพ (16)
- ทางสุขภาพ (10)
- ทางสิ่งแวดล้อม (1)

การสื่อสารความเป็นอันตราย

- ฉลาก (Label)
- เอกสารข้อมูลความปลอดภัยในการทำงาน (Safe data sheet; SDS)

7

การจำแนกความเป็นอันตรายทางกายภาพ

Physical Hazards	Hazard Category						
	Unstable Explosives	Div 1.1	Div 1.2	Div 1.3	Div 1.4	Div 1.5	Div 1.6
1. Explosives							
2. Flammable Gases	1	2					
3. Flammable Aerosols	1	2					
4. Oxidizing Gases	1						
5. Gases under Pressure							
Compressed Gases	1						
Liquefied Gases	1						
Refrigerated Gases	1						
Dissolved Gases	1						
6. Flammable Liquids	1	2	3	4			
7. Flammable Solids	1	2					
8. Self-Reacting Substances and Mixtures	Type A	Type B	Type C	Type D	Type E	Type F	Type G
9. Pyrophoric Liquids	1						
10. Pyrophoric Solids	1						
11. Self-Heating Substances and Mixtures	1	2					
12. Water Reactive and emitting Flammable Gases	1	2	3				
13. Oxidizing Liquids	1	2	3				
14. Oxidizing Solids	1	2	3				
15. Organic Peroxides	Type A	Type B	Type C	Type D	Type E	Type F	Type G
16. Corrosive to Metals	1						

8

การจำแนกความเป็นอันตรายทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

Health Hazards	Hazard Category				
1. Acute Toxicity, Oral	1	2	3	4	5
Acute Toxicity, Dermal	1	2	3	4	5
Acute Toxicity, Inhalation	1	2	3	4	5
2. Skin Corrosion/Irritation	1A	1B	1C	2	3
3. Serious Eye Damage/ Eye Irritation	1	2A	2B		
4. Respiratory Sensitization	1				
Skin Sensitization	1				
5. Germ Cell Mutagenicity	1A	1B	2		
6. Carcinogenicity	1A	1B	2		
7. Reproductive Toxicity	1A	1B	2	Lactation	
8. Specific Target Organ Systemic Toxicity – Single exposure	1	2	3		
9. Specific Target Organ Systemic Toxicity – Repeated exposure	1	2			
10. Aspiration Hazard	1	2			
Environmental Hazard Classes					
1. Aquatic Toxicity (Acute)	1	2	3		
Aquatic Toxicity (Chronic)	1	2	3	4	

9

การจำแนกความเป็นอันตรายของสารเคมี (ทางกายภาพ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม)

การสื่อสารความเป็นอันตรายของสารเคมี

- ฉลาก
- เอกสารข้อมูลในการทำงาน

10

ตัวอย่างสัญลักษณ์ตาม UNRTDG
สำหรับการขนส่งสินค้าอันตราย

11

9 สัญลักษณ์ตามระบบสากล GHS

อันตรายทางกายภาพ

อันตรายต่อสุขภาพ

อันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

12

องค์ประกอบของฉลาก ตามระบบสากล

1. ชื่อผลิตภัณฑ์
2. ชื่อสารเคมีที่เป็นส่วนประกอบสำคัญที่เป็นอันตรายในผลิตภัณฑ์และปริมาณ
3. สัญลักษณ์แสดงความเป็นอันตรายของสารเคมี
4. คำสัญญาณ

5. ข้อความแสดงความเป็นอันตราย ละอองลอยไวไฟ ระคายเคืองผิวหนัง
6. ข้อควรปฏิบัติเพื่อป้องกันอันตราย - เก็บให้ห่างจากเปลวไฟ - ใช้ถุงมือป้องกัน
7. ชื่อผู้ผลิตและข้อมูลอื่นๆ เช่น วันที่ผลิต และหมดอายุ และหมายเลขโทรศัพท์ฉุกเฉิน

13

GHS SDS (เอกสารข้อมูลความปลอดภัยในการทำงานกับสารเคมี 16 หัวข้อ)

1. ข้อมูลทั่วไปของสารเคมีและผู้ผลิต 2. ข้อมูลเกี่ยวกับอันตรายของสารเคมี -การจัดกลุ่ม -ฉลาก 3. ส่วนผสม ระบุชื่อสามัญทางเคมีและปริมาณ 4. การปฐมพยาบาล 5. การปฏิบัติเมื่อเกิดการรั่วไหล 6. การปฏิบัติเมื่อเกิดไฟไหม้ 7. การใช้และการจัดเก็บ 8. ค่ามาตรฐานความปลอดภัย/การควบคุม/การป้องกันส่วนบุคคล	9. คุณสมบัติทางกายภาพและเคมี 10. ความคงตัวและการเกิดปฏิกิริยา 11. ข้อมูลด้านพิษวิทยาของสารเคมี เช่น พิษเฉียบพลัน 12. ข้อมูลผลกระทบต่อระบบนิเวศ 13. การกำจัด/ทำลายซาก 14. ข้อมูลสำหรับการขนส่ง 15. ข้อมูลเกี่ยวกับการควบคุม/กฎระเบียบ 16. ข้อมูลอื่น ๆ

14

สารเคมี/สารชีวภาพอันตรายในห้องปฏิบัติการ

สารชีวภาพอันตราย

- เชื้อก่อโรคจากงานวิจัย
- สารติดต่อทางพันธุวิศวกรรม/แบคทีเรียกลายพันธุ์
- ของเสีย/ขยะติดเชื้อ

ข้อควรคำนึง

- เส้นทางเข้าสู่ร่างกาย
- วิธีการป้องกันอันตราย
- เครื่องมืออุปกรณ์ป้องกัน/PPE
- Cleaning Procedure/Best Practice

สารเคมีอันตราย

- สารเคมีที่ใช้ในการวิเคราะห์/ทดสอบเพื่อวินิจฉัยโรค
- สารเคมีที่ใช้ในการรักษา
- สารเคมีที่ใช้ในการวิจัย
- ของเสียอันตรายจากการรักษา
- ของเสียอันตรายจากการวิเคราะห์/วิจัย

ข้อควรคำนึง

- เส้นทางเข้าสู่ร่างกาย
- วิธีการป้องกันอันตราย
- เครื่องมืออุปกรณ์ป้องกัน/PPE
- Cleaning Procedure/Best Practice

15

สารชีวภาพอันตราย (ระดับความปลอดภัย)

Biosafety Level 1

เป็นห้องปฏิบัติการมาตรฐาน ซึ่งมีอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ชนิดทั่วไปที่จำเป็น ผู้ใช้งานพึงปฏิบัติตัวตามกฎระเบียบของการทำงานกับจุลินทรีย์ทั่วไป

Biosafety Level 2

มาตรฐานการใช้ห้องเหมือนระดับหนึ่งและเพิ่มเติมว่าผู้ปฏิบัติงานต้องสวมเสื้อปฏิบัติการ ถุงมือ และควรทำงานในตู้ปลอดเชื้อ มีเครื่องหมาย Biohazard ติดในห้องปฏิบัติการ จำกัดการเข้าห้องเฉพาะผู้ทำงานเท่านั้น

ระดับอันตรายของจุลินทรีย์

- **CLASS 1** จุลินทรีย์ส่วนใหญ่เป็นพวกไม่ก่อโรค คนสุขภาพแข็งแรงมักไม่ได้รับอันตราย เช่น *Bacillus megaterium*
- **CLASS 2** เป็นจุลินทรีย์ก่อโรค ระดับความรุนแรงปานกลาง สามารถติดต่อได้แม้ในคนสุขภาพดี *Staphylococcus aureus*

16

สารชีวภาพอันตราย(ระดับความปลอดภัย)

Biosafety Level 3

มาตรฐานการใช้ห้องเหมือนระดับ 2 และเพิ่มเติมด้วยการบังคับให้ทำงานในตู้ปลอดเชื้อ และต้องเก็บ กำจัด วัสดุอุปกรณ์หรือฆ่าเชื้อทุกอย่างก่อนนำออกจากห้อง ใส่เสื้อปฏิบัติการพิเศษของห้องมีการติดตามหรือเฝ้าระวัง ผู้ปฏิบัติงานกลุ่มนี้ เช่น ฝีคัณฑิน

Biosafety Level 4

มาตรฐานการใช้ห้องเหมือนระดับ 3 และเพิ่มเติมว่าไม่ใช้อุปกรณ์ร่วมกัน ฆ่าเชื้ออุปกรณ์วัสดุ ก่อนและหลังปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานต้องอาบน้ำเปลี่ยนเสื้อผ้าทั้งก่อนและหลังปฏิบัติงานทุกครั้ง

ระดับอันตรายของจุลินทรีย์

- CLASS 3 จุลินทรีย์ก่อโรคระดับอันตรายสูง เสียชีวิตได้ถ้าสูดดม หรือเข้าสู่ร่างกาย เช่น *Mycobacterium tuberculosis*
- CLASS 4 เป็นจุลินทรีย์ก่อโรค ระดับอันตรายสูงสุด เช่น Lassa fever virus

17

สัญลักษณ์อันตรายของสารเคมี

18

สัญลักษณ์อันตรายของสารเคมี Chemical hazard

19

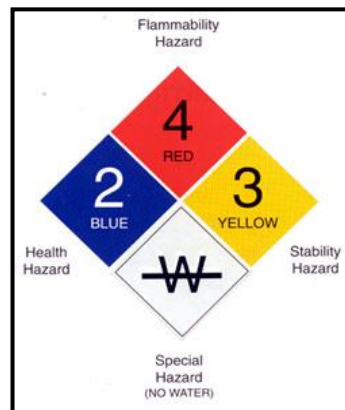
สัญลักษณ์อันตรายของสารเคมี
Chemical and Biological hazard

20

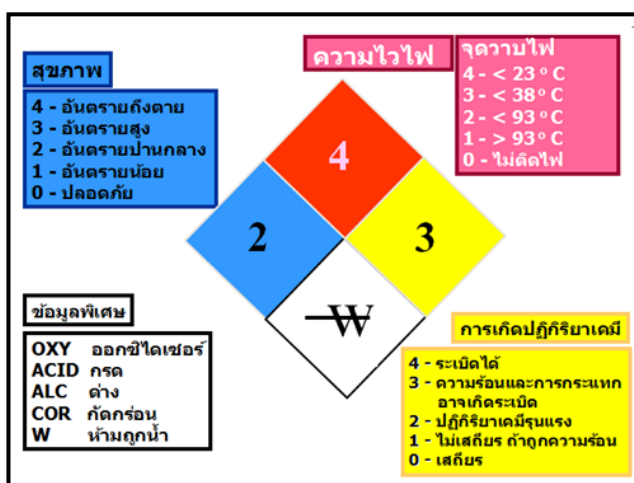
เครื่องหมายบ่งชี้ระดับอันตราย

- ตามมาตรฐานของ NFPA
- แสดงบนฉลากของสารเคมี
- แสดงให้เห็น MSDS
- แบ่งเป็น 4 ประเภท
- Health Hazard
- Fire Hazard
- Reactivity Hazard
- Specific Hazard

21

เครื่องหมายบ่งชี้ระดับอันตรายของ NFPA

22

Chemical and Biological hazard

23

Chemical and Biological hazard

24

Chemical and Biological hazard

25

รูปแบบการบริหารจัดการสารเคมี

- แยกตามสมบัติของสารเคมี
- ติดฉลากโดยใช้ CODE สี
- ใช้ฐานข้อมูลเข้าช่วยในการบริหารจัดการ

26

หลักการในการจัดแยกสารเคมี

หลักการในการจัดแยกประเภทสารเคมีภายในห้องปฏิบัติการของมหาวิทยาลัยได้ประยุกต์มาจากฐานข้อมูลสารเคมีของบริษัท JT Baker และระดับอันตรายมาตรฐาน NFPA โดยแยกประเภทสารเคมีดังนี้

A. แยกตามสถานะของสารเคมี โดยจำแนกสารเคมีเป็นของแข็ง ของเหลว ก๊าซ

B. แยกตามสมบัติอันตรายของสารเคมี : สารเคมีไวไฟ สารเคมีทำปฏิกิริยา สารเคมีกัดกร่อน และสารเคมีอันตรายต่อสุขภาพ โดยใช้ระบบรหัสสี

27

แยกตามสมบัติของสารเคมี

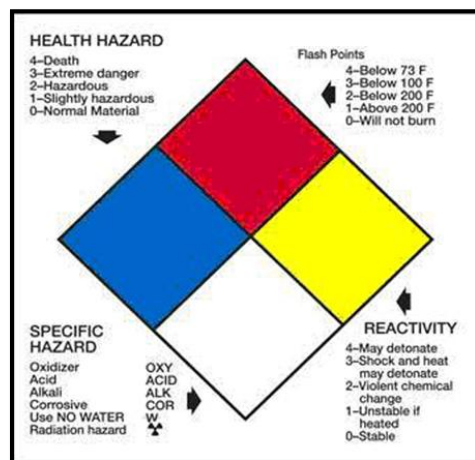
28

หลักการในการจัดแยกสารเคมี

C. ใช้ระดับอันตรายตามมาตรฐาน NFPA (National Fire Protection Association) เพื่อแยกอันตรายทั้ง 4 ชนิด ออกเป็นอันตรายธรรมดาและอันตรายพิเศษ

29

รายละเอียดของสัญลักษณ์ NFPA

30

แยกตามสมบัติของสารเคมีโดยใช้ระบบรหัสสี

		สารเคมีไวไฟ (R)		สารเคมีไวไฟ พิเศษ (RS)
		สารเคมีทำปฏิกิริยา (Y)		สารเคมีทำปฏิกิริยา พิเศษ (YS)
		สารเคมีกัดกร่อน (W)		สารเคมีกัดกร่อน พิเศษ (WS)
		สารเคมีอันตราย ต่อสุขภาพ (B)		สารเคมีปกติ (G)

31

สารไวไฟ (Flammability Hazard)

ระดับอันตราย

0
1
2
3
4

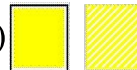
ข้อบ่งชี้ในการแยกระดับอันตราย

เป็นสารที่ไม่ติดไฟ
จุดวาบไฟสูงกว่า 200 ฟาเรนไฮน์
จุดวาบไฟสูงกว่า 100 ฟาเรนไฮน์แต่น้อยกว่า 200 ฟาเรนไฮน์
จุดวาบไฟต่ำกว่า 100 ฟาเรนไฮน์
จุดวาบไฟต่ำกว่า 73 ฟาเรนไฮน์

32

สารทำปฏิกิริยา (Reactivity Hazard)

ระดับอันตราย	ข้อบ่งชี้ในการแยกระดับอันตราย
0	มีความคงตัวในสภาวะปกติ
1	มีความคงตัวหากมีการเพิ่มความร้อนแต่ไม่อันตรายมาก
2	เกิดอันตรายเมื่อทำปฏิกิริยากับน้ำ
3	อาจเกิดระเบิดเมื่อสัมผัสตะกอนหรือร้อน
4	สามารถเกิดระเบิดอย่างรุนแรงได้ที่อุณหภูมิห้อง

33

สารกัดกร่อน (Corrosive Hazard)

ระดับอันตราย	ข้อบ่งชี้ในการแยกระดับอันตราย
0	ไม่เกิดการกัดกร่อนในภาวะปกติ
1	เกิดการกัดกร่อนเพียงเล็กน้อย
2	เกิดการกัดกร่อนระดับกลาง
3	เกิดการกัดกร่อนระดับรุนแรง
4	เกิดการกัดกร่อนระดับรุนแรงซึ่งอาจมีอันตรายอย่างอื่นร่วม

34

สารอันตรายต่อสุขภาพ (Health Hazard)

ระดับอันตราย	ข้อบ่งชี้ในการแยกระดับอันตราย
0	ไม่ทำให้เกิดอันตรายในภาวะปกติ
1	เกิดอันตรายเพียงเล็กน้อย
2	เกิดอันตรายเมื่อสัมผัสนาน
3	เกิดอันตรายร้ายแรง
4	เกิดอันตรายต่อชีวิต

35

การจัดเก็บสารเคมีภายในห้องปฏิบัติการ

สถานที่ที่ใช้ในการจัดเก็บควรมีลักษณะดังนี้

- มีการระบายอากาศเป็นอย่างดี
- ไม่โดนแสงแดดโดยตรงและไม่ร้อนเกินไป
- แยกบริเวณการเก็บโดยใช้รหัสสี
- ชั้นวางต้องมั่นคงแข็งแรง และอยู่ชิดผนัง
- ห้องจัดเก็บมีประตูปิดมิดชิด
- ต้องมีอุปกรณ์ดับเพลิง/ป้องกันอยู่ใกล้ห้องเก็บสารเคมี

36

วิธีการจัดแยกประเภทสารเคมีและจัดเก็บ

- พิจารณาจากระดับความเป็นอันตรายที่แสดงระดับอันตรายสูงสุด
    - ในกรณีที่สารเคมีแสดงอันตรายหลายประเภทในระดับอันตรายที่เท่ากัน เป็นสารเคมีที่อยู่ในกลุ่มอันตราย 7 ประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้นให้พิจารณาประเภทของอันตรายเป็นหลักตามลำดับ
- อันตรายต่อสุขภาพ →
 ไวไฟ →
 ทำปฏิกิริยา →
 กัดกร่อน
- จัดทำฉลากรหัสสี เพื่อจัดแยกประเภทสารเคมี
  - ติดฉลากรหัสสีที่ขวดสารเคมี บริเวณด้านบน โดยฉลากไม่ทับตัวหนังสือ
  - นำขวดสารเคมีที่ติดฉลากรหัสสีจัดเก็บไว้บนชั้นวางสารเคมีตามกลุ่มรหัสสีที่ได้แยกประเภทสารเคมีไว้แล้ว

37

ข้อกำหนดเฉพาะในการเก็บสารเคมีประเภทต่าง ๆ

สารเคมีที่เป็นก๊าซ ถึงก๊าซที่อัดจากความดันสูง

- ✓ ติดฉลากบอกชื่อ
- ✓ ยึดถังแก๊สกับผนังด้วยสายหนังหรือโซ่คล้อง
- ✓ กรณีใช้ชั่วคราว หลังใช้ให้ปิดวาล์ว ไล่ความดันและถอดตัวควบคุมความดันและปิดฝาครอบ
- ✓ แยกถังแก๊สออกจากที่เก็บสารเคมีอื่น
- ✓ จัดแยกตามประเภท
- ✓ แยกถังเปล่าออก
- ✓ ทราบคุณสมบัติกายภาพ กลิ่น สี

38

เอกสารอ้างอิง

- สุชาดา ไชยสวัสดิ์. 2555. เอกสารประกอบการอบรมวิธีการทำงานอย่างถูกต้องและความปลอดภัยในห้องปฏิบัติการ. ศูนย์การจัดการด้านพลังงาน สิ่งแวดล้อม ความปลอดภัยและอาชีวอนามัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.